

ne mora da se slaže, ali nikako ne može ostati ravnodušna prema zapazanjima i tvrdnjama koje on iznosi.

Ako, recimo, nema dileme da li Neca Jovanov svoju knjigu plasira u zahvalnom političkom trenutku (dobronamernih napora stabilizacije društva), ostaje dilema da li to čini radom koji predstavlja krunu njegove dugogodišnje javne (političke i profesorske) i naučne karijere. Razjašnjenje ne pomaže ni lična i pomalo sentimentalistička ispovest Nece Jovanova: „... Ovim zbornikom radova pokušao sam da povučem crtu i saberem ono što sam do sada uradio, da bih video, zapravo, ko sam, da bih sa manje trauma uradio ono što fudbaleri kažu 'treba na vreme obesiti kopačke o klin'“.

Iz razbarušene kompozicije sadržaja koji ima umesto predgovora Intervju za »Intervju« i pet delova: **Država i samoupravljanje, Radnička klasa i radnički štarjkovi, Ekonomski efikasnost i samoupravljanje, O nauci i Moguća rešenja**, kao i iz kompletnog štiva, postaje jasno da nije čisto o jednom celovitom tekstu kao rezultatu dugotrajne i strpljive naučne investicije, već o krunskoj kompilaciji sopstvenih tekstova koji su, bez izuzetka, nastali kao autorizovane rasprave za okruglim stolom, na naučnim i drugim skupovima ili kao polemike sa nekim vladajućim tezama koje je Nece Jovanov »smatrao defektnim ili čak pogrešnim«.

Ambiciozni pokušaji bez izuzetka hodaju tankom niti rizika između dve krajnosti: zasluzenog uspeha i teškog promašaja, sjajnih rezultata i praznih scenarija.

Gde se zaustavio ovaj rad i koje su njegove osnovne poruke?

Pre svega, to je isticanje ubedljivog raskoraka između normativne i političke koncepcije i prakse socijalističkog samoupravljanja. U tom raskoraku, kao još veće zlo, autor vidi odmačeno uverenje da je normativna i politička koncepcija »sama po sebi valjana, a praksa loša«, iza čega se krije mnogo grublja sadržina, prema kojoj »ako dođe do nesloge između vlade i naroda – treba menjati narod! U knjizi se nadalje ukazuje na odsustvo dijaloga koji bi bio vođen na »ljudski i intelektualno pošten način«. Takav dijalog, tvrdi se, izostaje u skoro svim segmentima društva, a retki pokušaji vođenja dijaloga van Partije kvalifikuju se, manje ili više, »kao antipartijska delatnost sa neugodnim posledicama za ljude koji su pokušali da ostvare taj dijalog«. Pažnja se skreće i na preinstitucionalizovanost i pravnu prenorniranost jugoslovenskog društva, koja ne proizlazi iz stvarne ili unutrašnje potrebe subjekata samoupravljanja za intenzivnom samoregulacijom. To je izazvalo pad demokratije, a samoupravljanje u doslovnom smislu dovelo na »rub propasti«.

Asentizam i pasivna rezistencija radnika prema partijskom i samoupravnom životu nisu rezultat nezainteresovanosti za sudbinu sopstvenog statusa. »U pitanju je osećanje njihovih nemogućnosti da ovladaju nečim (dohotkom i društvenom reprodukcijom), što je u rukama etatiističke strukture koja ima prevagu i nad radničkom klasom i nad samoupravljanjem. Treba se setiti izjave pokojnog Moše Pijade: 'mi stalno agitujemo za vlast radničke klase, ali nikako da mi, koji tu vlast imamo, puštamo iz svojih ruku'. Evidentna je otuda i nepromenjenost stanja u pomeranju odnosa političke moći u korist stvaralački sposobnih ljudi i pored procentualno većeg učešća radnika u izbornom mehanizmu. »Pre nego što i počne takozvana izborna kampanja«, kod nas se »znaju rezultati izbora ljudi na rukovodeće funkcije, ne samo u Partiji nego svuda«. Ustaljena je već pojava – kaže N. J. – da neformalne grupe, poslovodni organi i izvršna veća sa organima uprave »vode politiku svršenog čina«. Ovakve pojave su moguće usled otvaranja samo prema formalnoj strani funkcionisanja samoupravnog i delegatskog sistema, što dovodi »do stvarnog... povlačenja radničke klase iz formalno demokratskih institucija i njenog otvorenog konfrotiranja sa celokupnim formalnim samoupravnim i političkim sistemom...«

Od subdinskog značaja za radničku klasu je kontinuiran oprez da se »revolucionarni pokret radničke klase za vlastito oslobođenje u celini pravno i politički« ne institucionalizuje, budući da onda pokret ima velike izgleda da se pretvori u poredak, odnosno sistem klasične vlasti manjine nad većinom. Naravno, šanse za ovakve (neželjene) obrte utoliko su veće ukoliko je Partija »iskočila« iz svog autentičnog radničkog i klasnog izvorišta. Logična posledica nalaženja Partije u

Nerpimerenom ambijentu jeste prožimanje elementima klasične institucionalnosti i predstavnosti.

Autor dijagnostikuje konfliktnu napetost dijametralno suprotnih smerova gravitacije ekonomskih interesa radničkog saveta i delegacije u organizacijama udruženog rada. Slobodna razmena rada se od ustavnog koncepta slobodnog i interesnog povezivanja samoupravnih subjekata faktički preobrtila u instituciju klasičnog poreskog sistema, nametnutog »s jedne strane poreskim obveznicima (tzv. krosnicima usluga), a s druge strane budžetskim institucijama (tzv. davaocima usluga)«. I sama nauka je u tako neusklađenom sistemu odnosa i društvenih vrednosti do te mere degradirana i gurnuta na sporedan kolosek da prestaje biti ne samo proizvodna snaga rada, već i motivaciona snaga pojedinaca koji se još uvek njom bave.

Kako se moglo očekivati, budući da se autor tim problemom bavi i da ga zaokuplja odranije, obustavi rada – štrajku – posvećena je posebna tematska jedinica. Štrajk treba najzad da dobije u nauci, politici i svakodnevnici odgovarajuće mesto i društvenu kvalifikaciju, a ne da figurira, što je sada slučaj, kao vid političke sramote i blačenja međunarodnog ugleda zemlje od radničke klase – bila bi njegova sažeta poruka.

Na temelju dijagnostičkih konstatacija, Neca Jovanov je predložio niz revitalizujućih mera.

Reafirmaciju »autentičnog radničkog – klasnog pokreta za ostvarivanje samoupravljanja kao specifičnog oblika revolucije u Jugoslaviji«. Zatim, oslobađanje samoupravljanja od svih administrativnih stega putem »ukidanja svih samoupravnih interesnih zajednica, osim onih koje... su rezultat osmišljenje potrebe radnika i građana za njihovim osnivanjem«. Autor predlaže radikalnu redukciju postojećeg pravnog sistema putem ukidanja samoupravnih opštih akata koji ne odgovaraju autentičnim interesima radnika u organizacijama udruženog rada, te ukidanje institucije direktora, žiro-računa osnovnih organizacija udruženog rada i smanjenje obima samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja, koje istovremeno mora da prati smanjenje regulativnog uticaja države, u ekonomskim odnosima naročito. Značajnu revitalizujuću meru Jovanov vidi u ukidanju internog tržišta između osnovnih organizacija udruženog rada unutar iste radne organizacije, kao i napuštanje teze o radniku kao univerzalnom samoupravljajućem. Napuštanje ove, u osnovi neplodne i demagoške teze, treba da prati čitav niz praktičnih mera: ukidanje zbora radnika, smanjenje pitanja o kojima se odlučuje putem referenduma, razgrađivanje radničkog saveta kao klasičnog primera »univerzalne institucije« i prenošenje dela njegovih postojećih kompetencija na poslovodni odbor i stručna tela. U tom kontekstu, neophodno je i redukovanje postojećih prava skupština i izvršnih veća svih društveno-političkih zajednica, uz istovremeno prenošenje tih prava i uticaja na organizaciju udruženog rada u privredi i društvenim delatnostima. Uz prethodnu konstataciju pristaje napor razgradnje opterećujućeg institucionalnog sistema na račun stvaranja operativnih čelija stručnjaka i lica čiji je interes neposredno u pitanju.

U predlogu rešenja autor se zalaže za ukidanje svih delegacija na funkcionalnom i političko – teritorijalnom nivou. Pošto je celokupni izborni sistem komplikovan i razgranat, potrebno ga je pojednostaviti radi razbijanja kriterijuma vrednovanja iz administrativnog socijalizma, koji se u njemu još uvek kriju. Stoga, u izbornom i kandidacionom postupku prava pitanja treba postaviti na pravo mesto. Naime, pitanje da li jedan ili više kandidata na izbornoj listi za delegatsko mesto, treba zameniti pitanjem kako naći više kandidata iste ideološke orijentacije, ali različitih misaonih i akcionih sposobnosti spremnosti da »menjaju postojeće, za sve nas, nezadovoljavajuće stanje«.

Arsenal mera i mogućih rešenja autor je zaokružio primedbama da se preispitivanje celokupnog bankarskog sistema, kao centara otuđene finansijske moći od udruženog rada, postavlja kao urgentna potreba, a da se nauci mora omogućiti da bude glavni činilac oblikovanja, utvrđivanja i planiranja intenziteta i koncepcije razvoja proizvodnih snaga društva.

Još koja dijagnostička ili terapeutska opaska više ili manje, »na težini knjige« ne bi ništa promenila. One su sve ograničene revoltiranim i pomalo svadalačkim raspoloženjem. Nastale »u

hodu« i sa »lica mesta«, one su pokazale posmatračku gipkost, reportersku preopširenost i afektivnu selektivnost njihovog autora. Otuda on nije imao dovoljno snaga da strpljivo i nepristrasno čitaoca uvede u sociologiju stvarnih uzroka protivurečnosti socijalističkog samoupravljanja, u koje se ono zaplelo. Bez ove neophodne komponente naučnog objašnjenja postavljenih pitanja, sve što je utvrđivao kao temelj i postavio kao nadgradnju ostavlja utisak čiste i ne preterano maštovite improvizacije. Kako poverovati budućnosti rešenja razgrađivanja radničkog saveta kao klasičnog primera univerzalne institucije, kada taj isti svet osloncem na pozitivne propise – kako jetko primećuje na jednom mestu Branko Horvat – nije ovlašćen da nabavi police za knjige u svojoj biblioteci; da li stvarna demokratija jača kroz ukidanje zbora radnika kao ipak značajnog vida ličnog izjašnjavanja radnika; koje opasnosti kriju za budućnost institucionalni oblici fahmana i zainteresovanih kao njima ravnopravni? I tako dalje... Ako je praksa samoupravljanja naknadno u ponečem i dala za pravo tvrdnjama Nece Jovanova (npr. potreba za ukidanjem žiro-računa osnovnih organizacija, »hod u mestu« delegatskog sistema), onda je to, stiče se utisak, više zbog njegovog frontalnog i površinskog zahvatanja po skrmi društvenog tkiva.

Šta, onda, predstavlja najveći kvalitet knjige? Najveću njenu vrednost ne čini to što je Neca Jovanov otkrio nešto što do njega niko drugi nije uočio, još manje to što je pokazao hrabrost da »neke stvari nazove pravim imenom«, kako je više puta isticao na usmenoj promociji knjige u Novom Sadu. Bitna vrлина knjige je dosledno, makar i galamdžijsko, upozoravanje na nedopustive promašaje u samoupravnom društvu, od kojih se uporno i neobjašnjivo tvrdoglavo okreću glave. I još nešto. Neca Jovanov je smogao redak minimum ljudskog i naučnog poštenja da otvoreno pokaže koliko zna i kako misli o vremenu u kojem živi i na koje pokušava i da utiče, ne bežeći pri tom ni od direktnog i neprijatnog ukazivanja na to da ono koliko zna i kako dela nije ni dovoljno ni prihvatljivo.

**MILOVAN MITROVIĆ:
JUGOSLOVENSKA PREDRATNA
SOCIOLOGIJA
IICSSO, Beograd, 1982. g.
Piše: Dragan Koković**

Socioloških studija koje se bave problemom jugoslovenskog društva sve je više. Uglavnom su to radovi koji govore o jugoslovenskom društvu u sociologiji, bilo predratnom ili posleratnom. Ali jedna činjenica je приметna i evidentna; radova koji bi pratili problem sociologije u jugoslovenskom društvu zaista je malo, skoro da ih i nemamo. Na prste se mogu izbrojati individualni pokušaji pojedinih autora da u sociološkim ili nekim drugim časopisima osvetle ovaj problem, koji po svojoj kompleksnosti zahteva uporan rad, upućenosti u disciplinu koje su bliske i srodne sociologiji, smisao za procenjivanje i ocenu socioloških nasleđa, ali i senzibilitet za nijansiranje određenih problema u prelomnim trenucima razvoja sociologije.

Milovan Mitrović se prihvatio ovog složenog posla punog zamki i iskušenja koje može doneti traganje za samosvojnim identitetom jedne mlade, i bar kod nas, još uvek protivrečne discipline kakva je sociologija.

Rekao bih da je napisao knjigu koja je davno trebalo da bude napisana. Zašto nije, to je već posebno pitanje i dimenzija jednog evidentnog stanja koje bi takođe trebalo preispitati. Ali to je dilema koja traži poseban osvrt.

Mitrović je pošao od predpostavke da je zbog zakašnjenja i razvoja, sociologija bila izložena raznovrsnim uticajima sa strane, iz sredina sa razvijenom sociološkom tradicijom. Istraživanja socioloških teorija i njihove istorije kod nas »nisu praćena uporednim proučavanjem našeg sociološkog nasleđa. Ovo nasleđe nije samo podceno, nego se često sasvim nedovoljno i površno poznaje«. Bez kritičkog preispitivanja sociološke tradicije nije moguće – ne samo njeno prevladavanje nego i racionalna selekcija sa strane ističe autor u uvodu za ovu studiju.

Sociologija se konstituisala kao zasebna disciplina, prvenstveno pod uticajem raznovrsnih društvenih potreba koje su oblikovane

ideologijama pojedinih društveno-političkih pokreta i specifičnim kulturno istoriskim uslovima. Njen razvoj se ne može odvijati od prethodnog razvoja drugih nauka, pre svega istorijskih i teorijskih.

Preteče naše sociologije su oni koji su se bavili pravom, etnologijom, nacionalnom istorijom, ekonomijom.

Naši ljudi koji su se školovali u razvijenim zemljama, sa svojim idejama podsticali su razvoj sociologije kod nas. Pored tih ideja, sociologija je kroz proučavanje narodnog života (V. Karadžić, J. Cvijić), da pomenemo samo neke, imala sopstvenu tradiciju u našoj kulturnoj istoriji i baštini.

Istraživanje narodnog društvenog života, običaja i načina života, činila su njenu osnovu, i ta građa je neophodno polazište svake analize. Mitrović to uočava i konstatuje da »tradicija naše sociologije nije toliko beznačajna koliko je nepoznata, čak i u krugu ljudi koji pripadaju užoj struci.« Za njega tradicija i naše sociološko nasleđe nisu takva »da bi se obraćanjem tradiciji mogao tražiti neki teorijski, saznanji ili bilo koji drugi problem naše savremene sociologije, ali njeno poznavanje doprinosi sagledavanju većine socioloških pitanja a naročito onih specifičnih pitanja koja se tiču problema uzajamne analize i odnosa sociologije i našeg društva. Potreba za sociologijom javila se uporedo sa zahtevima da se neutralizuju klasno-revolucionarni pokreti ili suparničke ideologije, ali i da se regulišu društveno-ekonomski odnosi. Ona se povezivala i sa narodnim, oslobodilačkim pokretom. Podstaknuta ovim društvenim potrebama za što boljim poznavanjem načina društvenog života, sociologija se počela sve brže razvijati; na univerzitetima, kroz visoko školstvo i kulturne ustanove stvarali su se institucionalni okviri za njen razvoj.

Sociologija ne sme zanemariti pitanja o svojim korenima. Od tih korena koji su bili sasećeni trebalo je poći i oceniti to nasleđe sa jedne distance. Čini se da je Mitrović uvek uspevao da izvuče ono racionalno jezgro. Imao je uvek u vidu individualne biografije pojedinih autora i saznanje o sociologiji posmatrao je sa aspekta društvene uslovljenosti.

Za procene i vrednovanje tradicionalnog nasleđa naše sociologije autor je koristio **kulturno-istorijske i teorijske kriterijume**. Možda su neki zaključci koji se odnose na kulturno-istorijske prilike mogli da budu formulisani sa više ograda, jer je ta građa ipak bila kontekst ovog istraživanja sa kojom se autor nije mogao tako intenzivno i produbljeno baviti. Ova konstatacija ne znači da joj Mitrović nije posvetio dužnu pažnju i da zaključci ne ostavljaju prostora za alternative i drugačija gledanja. Moramo istaći da se autor pokazao kao dobar poznavalac istorije, što je preduslov za pisanje radova ovakve vrste.

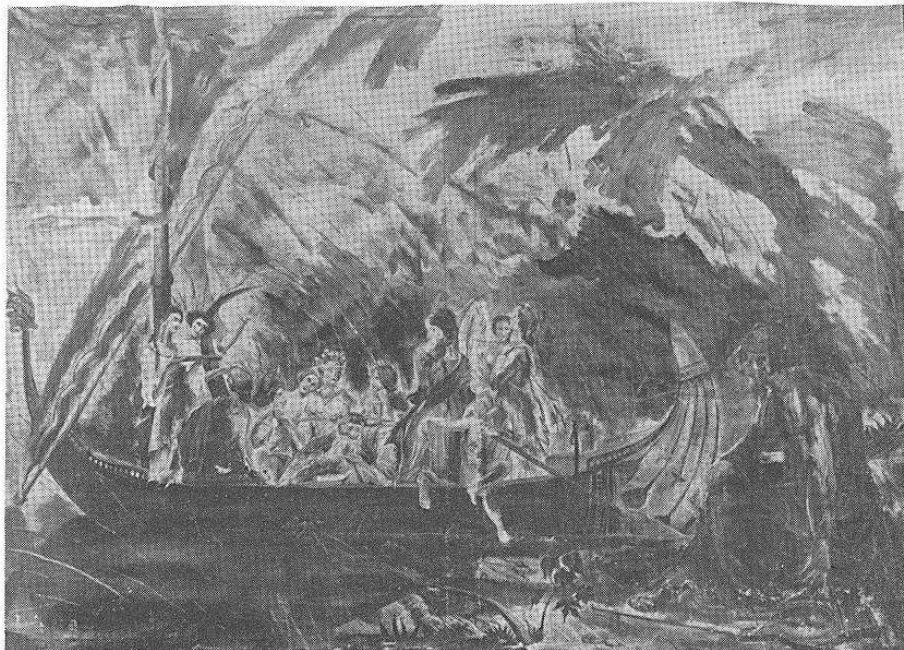
Što se tiče teorijske procene i vrednovanja, autor se trudio i najčešće u tome uspevao, da argumentovano obrazloži svoje teorijske stanovište. Njegova misao je jasna, a jezik precizan. Knjiga je jasno pisana, pa vladanje stručnim jezikom nije nužna pretpostavka za razumevanje sadržaja.

U studiji ovakvog karaktera, mogućnost potpune obuhvatnosti relevantnih izvora, skoro da je nemoguća. To je autoru pričinjavalo velike teškoće. Zato je Mitrović gradi prilazio **selektivno**, a odabiranje uvek znači sud i određen stav.

Možda se može postaviti pitanje osvetljenja jednog ili drugog problema ili područja, ali za studiju koja se kod nas javlja kao **prvi sistematski pokušaj** ocene tradicionalnog nasleđa naše sociologije, možda to i nije najbitnije. U knjizi su uspešno prikazani prodori i uspjesi ali ponori i nedoumice naše sociologije između dva svetska rata. Olako nije odbacivana i »solidna popularizacija« naše predratne sociologije.

Ističući da je sociologija često bivala u službi ideologije i njene »sluškinje«, Mitrović sasvim realno ocenjuje domašaj ovog oblika društvene svesti — kad konstatuje da svodenje sociologije na ovu ulogu ne odgovara najdubljim interesima ni društva ni sociologije. Stvarni podstaci za njen razvoj mogu dati »samo osnovni društveni odnosi, suštinski procesi, ključni istorijski događaji i strateški društveni pokreti« a ne njihovi sekundarni ideološki refleksi« (str. 246)

Na kraju možemo reći da ima dosta knjiga i istraživanja korisnih samo zbog predmeta njihova istraživanja. Ovo istraživanje je više od toga. Redak je pokušaj da se u našim uslovima neko upustio u ocenu tradicionalnog sociološkog nasleđa koje je **olako opisivano**. Mitrović se hrabro, i znački prihvatio jednog odgovornog posla u pokušaju da

unese više svetla u proces nastojanja savremene sociologije, da objasni ideološke sklopove u kojima je nastala i njenu društvenu uslovljenost. Dobili smo jednu značajnu osnovu za razvoj sociologije nauke, tačnije »sociologije sociologije«.

Zato je knjiga izuzetno podsticajna bez obzira na neke sitne »zaborave« i hrabrosti bez pokrića. Autor koji je napisao knjigu ovakve vrste ne bi trebalo da stane u tegobnom poslu i »napravi diskontinuitet«; on treba da traga za najnovijom posleratnom sociologijom koja je u svakom pogledu učinila značajne korake. Te savremene preokupacije i alternative treba istražiti. Kad je već **afirmisao neke sasećene korene naše tradicionalne sociologije**, mogao bi pratiti njeno savremeno razrastanje i grananje. Čini se da je svojim entuzijazmom i poniranjem u suštinu problema te mogućnosti Mitrović nagovestio.

**IGNATIJ JULIJANOVIĆ
KRAČKOVSKI: »NAD ARAPSKIM
RUKOPISIMA«,**

**Treći program Radio-Sarajeva,
Sarajevo, 1983.**

Piše: Ivan Šop

U obimnom opusu ruskog i sovjetskog orijentaliste Ignatija Julijanovića Kračkovskog (1883 – 1951) knjiga **Nad arapskim rukopisima** (prevod: Vladimir Osipov) zauzima posebno mesto. Reč je o delu koje izmiče žanrovskoj klasifikaciji naučne literature; na prvi pogled, ove bi se stranice mogle smatrati sećanjima, memoarskim zapisima, bez dosledno sprovedene hronologije, ali to je istovremeno i svojevrsan uvod u jednu granu orijentalističkih istraživanja, pokušaj da se traganje za spomenicima drevne arapske književnosti, pismenosti i kulture sagleda iz subjektivnog rakursa i osvetli, da tako kažemo, iznutra, da se progovori o neizvesnim putevima ka čvršćem, naučno zasnovanom saznanju o kontinuitetu književne i umetničke tradicije zemalja islamskog civilizacijskog kruga. Smenjuju se u ovim memoarskim esejima, kao u kakvom dokumentarnom filmu, ljudi i krajevi, knjige i rukopisi (»Pošto su me rukopisi... sve jače opčinjavali, ponekad mi je teško da kažem šta mi se javlja u uspomenama uočljivije — ljudi ili knjige, što su mi prikazivale davno nestale ljude, koji su se ocrtavali kao živi«); susreću se, prepliću i spajaju kulturne tekovine davnih epoha sa istraživačkim rezultatima i naučnim dostignućima našeg veka, težeći u svom konačnom obliku ka sintezi kojom se

brišu razlike između evropocentričnog i orijentocentričnog pogleda na kulturnu istoriju, prožetu stavom o ravnopravnosti različitih kulturema i njihovog doprinosa zajedničkoj riznici čovečanstva.

Kračkovski pripada tradicionalnoj filološkoj školi orijentalistike, onome razdoblju kada je još bio u upotrebi, s razlogom, termin »orijentalna filologija«. Bilo je to vreme kada su mnoga dela arapske srednjovekovne književnosti i filozofije bila nepoznata ne samo evropskoj nauci, već i Arapima, kada su pojedini književni tokovi bili zapretni prahom vekova, te ih je valjalo pažljivo i strpljivo otkrivati, raspoređivati i postepeno uklapati u celinu. U tom poslu katkad je pomogao i slučaj, no Kračkovski uporno ponavlja krilaticu da »pravom lovcu i divljač sama ide«, jer ma koliko to neobično zvučalo, sistematična istraživanja pomagala su zapravo »slučaju«, odnosno doprinosila (prividnoj) slučajnosti otkrića.

Kračkovski je do krajnje granice proširio mogućnosti filološkog metoda: za njega, zadatak orijentalnog filologa nije bio samo priređivanje i prevođenje otkrivenog rukopisa, nego i sagledavanje mesta određene književne tvorevine u tokovima epohe u kojoj je nastala, njenog značaja za noviju nauku, kao i mogućnosti komunikacije s čitaocem našeg doba. On, istina, ne ističe u prvi plan književno-estetske domete pojedinih dela, ali u kontekstu njegovih eseja oni se podrazumevaju; jedno delo, izvučeno iz zaborava, prezentirano naučnoj i književnoj javnosti, započinje svoj novi život upravo ako poseduje vrednosti koje mu omogućuju da premosti vremensku distancu i da svojim prisustvom obogati živu književnu baštinu Orijenta. »Konceptija Kračkovskog i način na koji ju je on metodično od prvih koraka u nauci praktično realizovao, rečita su potvrda da upravo filologija, zahvaljujući širini svojih razmatranja, može, pod određenim uslovima, ostvariti i te kako neposrednu vezu sa maticom kulturnih tokova vremena kome pripada«, kaže u svom pregovoru (»Filološke pesme u prozi«) Darko Tanasković.

Takvo shvatanje književnosti i književne istorije vodilo je Kračkovskog ka tokovima arapske literature njegovog vremena, ka izučavanju novih oblika književnog izraza, sa svim problemima koji se u vezi s tim nameću (uticaj evropske proze i poezije, preobražaj tradicionalnog književnog sistema, pojava novih tendencija u pogledu forme, tematike itd). Tada se njegovo interesovanje od rukopisa pomeralo ka knjigama: »Jer, što smo bliži našem vremenu, to češće ulogu rukopisa preuzima knjiga, koja takođe donosi otkrića...« — zaključuje Kračkovski. Razumljivo, i ovde on polazi od akribičnog proučavanja teksta, mada i ostale elemente kompleksnog pristupa književnim fenomenima funkcionalno uklapa u svoja istraživanja. Taj deo njegovog rada doneo mu je, u okvirima evropske i svetske orijentalistike,